

ENTZIKLOPEDIA KULTUR ETA MERKATAL FENOMENO GISA

JESUS GIRALT

Entziklopediek suposatzen duten kultur eta merkatal fenomenoari buruzko gogoramen batzuk egiteko unean egokia litzateke, abiapuntu gisa, gure hausnarketaren objektu izango denari buruzko definizio bat ematen saiatzea. Honenbestez, A. Rey-k (*Encyclopédies et Dictionnaires*, PUF, 1982) ematen digunari helduko diogu, gure ustez, ezagutzen ditugun artean, ulergarriena baita: “La enciclopedia es un discurso, fundamentalmente *didáctico*, que puede ser continuo, y en este caso está organizado de manera jerárquica, o bien aparece fragmentado, y entonces se ordena según criterios semánticos o formales, y cuya orientación está destinada a procurar,

en el seno de una *cultura*, y destinado a una especie o categoría de *usuarios*, un conjunto de informaciones, vehiculadas a través de unos textos, que proponen una imagen de un conjunto de conocimientos relativos a los objetos y/o a la lengua en que se expresan, y que se presenta bajo la forma de un *libro* o de un *conjunto de libros*, pero que también puede constituir el contenido de una *base de datos*.”

Definizio honetan argi eta garbi agertzen dira, produktu berezi honen editore gisa, gehien interesatzen zaizkigun hiru aspektuak: entziklopedien balioa pedagogi bitarteko gisa, sorrera ematen dien kulturaren baitan sustraituak egotea eta beren moldaketa, produktu merkaturagarri baten itxura hartuz.

ENTZIKLOPEDIA PEDAGOGI BITARTEKO GISA

Etimologikoki *entziklopedia* hitzak *enkyklios* eta *paideia* greziar hitzetan du bere sorburua eta *irakaskuntza sistematiko ziklikoa* esan nahiko luke.

Helburu pedagogiko hau beti egon da indarrean, Isidro de Sevilla-ren *Etimologías*-etik hasi eta gaur egun arteko bere historia osatzen duten obra guztietan. Historia luze honetan komenigarria da, alabaina, inflexio garrantzitsu bat azpimarratzea, hau da, entziklopediak bere diskurtso jarraiaren izaera galtzen hasten den unean gertatzen dena, diskurtso fragmentarioa izatera igarotzen baita nabarmenki.

Une horretan, XVIII. mendearen erdialdean alegia, agertzen da ordenakuntza alfabetikoa duen entziklopedia. Diskurtsoaren fragmentazioa irizpide formal baten arabera egiten da, zeri-kusirik ez duena beste edozein hurrenkera sistematiko-espekulatiborekin, hots, munduaren ikusmolde totalizatzaile (teologiko nahiz metafisiko) batera garamatzana.

Hurrenkera alfabetikoa aukeratzeak pedagogi orientabideetik urruntzea dakar, eta ez forma artifizial honek informatu nahi den irakurlearen esku hartze aktiboagoa eskatzen duelako soilik, baizik eta diskurtsoaren atomizazioak erabat zailtzen duelako doktrina-gorpuzte batean finkatutako ezaguera bat bideratzeko edozein saio. Formakuntzatik komunikaziora pasa

da; egiazkotasunetik erabilgarritasunera; jakituria unibertsaletik kultur ikaskuntzara.

Baina paradogikoki, Entziklopediak, produktu editorial gisa “erreferentzi liburu” (Reference Books) delakoen paradigma denak, eta saltzeko garaian informazio puntual eta eskuragarrien iturri gisa duen balioan oinarritzen denak, erabiltzaileen kopururik handiena —gero eta gehiago— ikaslegoaren artean aurkitzen du. Guraso askorentzat seme-alabek adierazten duten beharra izaten da, hain zuzen ere, motibaziorik handiena Entziklopedia bat erosteko.

Jakituria zatikatu, fragmentario eta partzialen mundu honetan, ikasleentzat Entziklopediak osotasun koherentearen irudi liluragarria gorpuzten jarraitzen du. Bertan, irakasleen aholkuak jarraituz, errealtasunaren eremu batzuk isladatzen dituzten mosaiko-zatiak identifikatzen eta aldameneko eremuekin erlazionatzen ikasten dute, poliki-poliki errealitatearen irudi gero eta osatuagoa eraikitzeko asmoz. Eta praktika honek garrantzi aparta duen ariketa pedagogikoa osatzen du, egunen batean ikasleak entziklopediak duen izaera liluragarri eta irudizkoa deskubritzera iritsiko baldin badira ere.

ENTZIKLOPEDIA KULTUR BITARTEKO GISA

J. Carbonell-ek, *Gran Enciclopèdia Catalana*-ren zuzendari izan zenak, lehen edizioaren (1969) hitzaurrean zera zioen: “...aquellos que da consistència y caràcter a una cultura y autènticament la enriquece es lo que puede ser consultado en la propia lengua, sobre todo lo que en ella nace”.

Kultur hizkuntza handi guztiek, eta hain handiak ez direnek, eta are hedadura txikikoek ere, dute gutxienez Entziklopedia bat, bere izenburuan inolako lotsarik gabe nazio-izaera aldarrikatzen duena. Adibide gisa batzuk aipatuko ditugu: *Encyclopaedia Britannica*, *The Encyclopedia Americana*, *Enciclopedia Italiana*, *Bolshaiia Sovietskaia Entsiklopedia*, *Norsk Allkunnebor*, *Marea Enciclopedie a Romaniei*, etab.

Nazio-izaera honek, bestalde, ez du ukatzen denek hitzaurreetan eta publizitatean indarririk handienez aldarrikatzen

du ten unibert saltasun-nahia. Izan ere, entziklopediak mundua ispilu gisa isladatu orde z, errealitatea eraiki egiten du karto-grafo batek bere errepresentazioak —osagabeak eta hautapen arbitrario, baina kontrolatu eta koherente baten arabera funtzionatzen dutenak— eraikitzen dituen bezalaxe. Eta irudiez hitz egiten jarraituz gero, errealitatearen irudi anamorfiko batez hitz egin beharko litzateke eta haren pertzepzio-angelua deformatzen duena erabilgarritasun-irizpide subjektiboen arabera. Hurbiltze hau argi eta garbi isladaturik agertzen da lehen aipatutako hitzaurrean, J. Carbonell-ek *Gran Enciclopèdia Catalana*-nidazten duena: “[La Enciclopedia Catalana ha sido configurada] de acuerdo con las necesidades actuales de una obra de referencia: un máximo de informaciones sobre los temas propios, característica común a todas las obras de este tipo, en razón de que su utilidad está vinculada a una comunidad cultural concreta...”

Honenbestez, entziklopedia handi guztiak, unibert salak izateaz gain, nazionalak dira euren kulturaren ikuspegitik, eta jatorrizko hizkuntzan, munduaren ikuskera bat ematen dute-lako. Eta edozein kultura nazionalek gai izan behar du bere heldutasuna lortzeko, errealitatearen irudi koherente eta oso bat eskaini ahal izango duen bitarteko batez jabetzeko.

ENTZIKLOPEDIA PRODUKTU EDITORIAL GISA

Gaur egungo entziklopedien aurretikorik urrunena *Le Grand Dictionnaire Historique* dugu. Louis Moréri intelektual frantsesaren ekimenari esker argitaratu zen lehenbiziko aldiz 1674ean Lyon-en. Lehen argitalpena bi liburukiz osaturik egon arren, azkena, 1759koa, hamar liburukiz osatu zen. Arrakasta izugarria (hogei edizio laurogeita bost urtetan) izan zuen hasiera honetatik gaur arte egin den bidea edizioaren izen handiek mugarriztatua egon da.

Argitaratzaile hauek, salbuespenak salbuespen, bizirik diraute, eta oro har, produktu entziklopedikoen edizioaren gaur egungo egoera menderatzen jarraitzen dute. Adibide bat *Encyclopaedia Britannica* izan daiteke. Lehen argitalpena Edin-

burgh-en agertu zen 1768-1771 bitartean; XV. argitalpena, hogeita hiru liburukiz osatua, 1974ekoa da. 1809-1811 bitartean argitaratu ziren Leipzig-en Friedrich Brockhaus-ek plazaratutako lehen *Lexikon*-aren bi tomoak; *Brockhaus Enzyklopädie*-ren XIX. argitalpena, hogeita lau tomotan, 1987an hasi zen. 1829-1833 bitartean agertu zen Filadelfia-n *The Encyclopedia Americana*-ren lehen argitalpena hamairu tomotan; XXI. argitalpena 1976an plazaratu zen eta hogeita bederatziz liburuki zituen. 1839-1852 bitartean azaldu zen Alemanian *Das Grosse Conversation-Lexicon*, berrogeita sei liburukitan, Joseph Meyer-ek zuzendua eta *Meyers Enzyklopädisches Lexicon*-en aurretikoa dena. Azken honek hegeita bost tomo ditu eta 1971-1979 bitartean argitaratu zen. 1866-1876 bitartean Pierre Larousse-k *Grand Dictionnaire Universel du XIX siècle* argitaratu zuen Parisen hamabost tomoz osaturik; V. argitalpenak, hamar tomoz osaturikoak, *Grand Dictionnaire Encyclopédique Larousse* izena hartu zuen eta 1982-1986 bitartean agertu zen. 1870-1882 bitartean Elsevier argitaldaria holandarrak hamasei tomoz osaturiko *Winkler Prins Geïllustreerde Encyclopaedie*-ren lehen argitalpena kaleratu zuen; 1979an agertu zen VIII. edizioa, hogeita bost tomokoa. 1917an azaldu zen Chicago-n *World Book Encyclopaedia*-ren lehen argitalpena, zortzi liburukitan; gaur egun hogeita bi tomoko edizio berri bat prestatzen da urtero. 1926-1947 bitartean argitaratu ziren Mosku-n *Enciclopedia Soviética*-ren hirurogeita bost liburukiak; III. argitalpena, hogeita hamar tomokoa, 1970-1978 bitartean argitaratu zen. 1929-1936 bitartean Treccani-k argitaratu zituen *Enciclopedia Italiana*-ren hogeita hamabost tomoak; bigarren edizioa, hogeita sei tomokoa, 1968-1973 bitartean argitaratu zen. 1933-1939 bitartean UTETek *Grande Dizionario Enciclopedico* argitaratu zuen Turin-en hamar liburuki zituelarik; 1988-1991 bitartean IV. argitalpena agertu zen hogeitaz liburukirekin. 1944ean Grolier-ek New York-en hamabost tomoko *Grolier Encyclopedia* argitaratu zuen; 1976an kaleratu zen *Grolier International Encyclopedia* hogeitaz tomotan. 1969-1980 bitartean argitaratu zen Barcelona-n *Gran Enciclopedia Catalana*, hamabost tomokoa; II. argitalpena, hogeita lau tomokoa, 1986-1989 bitartean argitaratu zen.

Azken berrehun eta hogeita bost urteetan argitaratu diren entziklopediarik garrantzizkoen zerrenda zabal honek argi eta garbi erakusten du, beste gauza askoren artean, kasu askotan entziklopedi produktua dela europar eta amerikar argitaletxe handi askoren sorburua eta, sarri askotan, bera dela argitaletxe horien hazkundearen oinarria.

A rgitaldarien iraupena, edizioen jarraipena eta obren eten-gabeko berrekuntza eta hobekuntza dira edizio-munduaren baitan produktu honen garrantziaren adierazgarriak argienak. Garrantzi hau, gainera, berretuz joan da azken mende honetan bereziki, laurogeiko hamarkadaz geroztik beherakada-zeinu txiki batzuk erakutsi dituen arren.

Entziklopedien herrialdez herrialdeko salmenten neurria adieraz dezakeen estatistika zehatzik ez dugun arren, badi-tugu zenbaki horien neurri erlatiboen ordena eta lehen aipatzen genituen joerak erakusten dituzten datu batzuk.

EEE osatzen duten herrialdeentzat, 1989. urtean, *Subscribers Reference Books* delako produktuen salmentak (entziklopediak gehienbat) liburu guztien salmentaren %28,2 suposatzen zuen. Portzentaia aldatu egiten da herrialdeen arabera: Italian 1990ean %24,2 zen, 1989an %26 zen bitartean; Frantzia 1991n %14koa, 1980an %17koa zen bitartean. Joera hau iparramerikar merkatuaren ildo beretik doala esan liteke. Iparramerikan entziklopedien salmenta, hirurogeiko hamarkadan liburu guztien salmentaren laurdena izatera iritsi zena, joan zen hamarkadan %13ra jaitsi zen.

Faktore honetaz gain, azpimarragarria litzateke gaur egun liburuaren kaltetan ikusentzunezko produktuak erosteko dagoen joera. Joera hau oso nabaria da Alemanian eta Holandan bereziki.

Seguraski fenomeno honen iturburua merkatuaren gero eta saturazio handiagoan datza. Oso nabarmena da herrialde ekonomikoki eta kulturalki desarroilatuenetan. Hau dela eta, oso datu interesgarri bat eman genezake: Frantzia eta Alemania bezalako herrialdeetan, hirurogeiko hamarkadaren azkenaldera, ia %85 etxek zuten gutxienez tomo bakarreko entziklopedia bat eta hauetako erdiak baino gehiago liburuki bat baino gehiagoko obren jabe ziren.

Egoera hau konpontzeko editoreak salmenta-bide berriak bilatzen ari dira. Horietako bat produktu eguneratuak eskaintzea da (urtez-urtez eguneratutako berrargitalpenak); beste bat, edizio zaharkituak ordezkatzeta.

Zorionez gure herrialdean kalitatezko entziklopedien merkatuak, gogortasunik erakusten duen arren, ez dio inoiz ere hazkunderari utzi eta ez du beherakada-seinalerik erakusten berehalako etorkizunari begira.

Euskaratzailea:
JON BERGARETXE